

DİL NEDİR?

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ

AİA-AÖF

TÜRK DİLİ - I

İÇİNDEKİLER

- Dilin Tanımı ve Önemi
- Dilin Nitelikleri
- Dillerin Türeyişi ile İlgili Teoriler
- Konuşma Dili ve Yazı Dili

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- Dilin tanımını bilecek ve önemini açıklayabilecek,
- Dillerin doğuşu ile ilgili teorileri açıklayabilecek,
- Konuşma dili ve yazı dili arasındaki farkları söyleyebileceksiniz.

ÜNİTE

1

GİRİŞ

Dil, somut ve soyut olarak insanın etrafında var olan her şeyin sese bürünmüş şeklidir. İnsanoğlunun zihnini en çok kurcalayan sorulardan biri varlıkların nasıl sese büründüğü ve bu seslerin insanlar arasında nasıl ortak bir ifade aracı hâline geldiğidir.

Yüzyıllar boyunca bilim adamları ve felsefeciler dillerinin nasıl meydana geldiği, insanoğlunun kullandığı ilk dilin hangisi olduğu, dillerin sonradan nasıl çeşitlendiği konusunda fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu ünite de dilin tanımları üzerinde durulmuş ve dillerin oluşumu ile ilgili görüşler açıklanmıştır.

DİLİN TANIMI VE ÖNEMİ

Dil insanlık tarihi boyunca üzerinde en çok düşünülen ve tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Ünite de dilin tanımı, dillerin doğuşu ile ilgili teorileri ve dildeki çeşitlenmeyi işleyeceğiz.

Dil ile ilgili yapılan çeşitli tanımlamalar ve açıklamalarla konuya başlayabiliriz:

“Dil, (aynı dili konuşan ve yazan) insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendine özgü kanunları olan ve bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş toplumsal bir yapıdır.” (Muharrem Ergin).

“Dil düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.” (Doğan Aksan)

Dilin bütünü milletin evidir. Bin bir odalı bir ev! Buna şehir, ülke demek daha doğru olur. Milletler dillerini tıpkı medeniyetleri gibi korurlar...

“Dil sıkı sıkıya millî varlığa ve topluma bağlıdır.” (Mehmet Kaplan)

Dil, anlaşmayı sağlayan sistemli işaretler birliğidir.

İnsandan insana mesajlar iletebilen semboller bütünüdür.

Dilin, İnsanlık tarihiyle birlikte var olduğu kabul edilmektedir.

Alman dilci Humbolt “Dille hayat, dille tarih ayrılmaz kavramlardır.” der.

Alman düşünür Hegel’e göre “Dil tarihten de öncedir.”

Martin Heidegger ise “Dil varlığın evidir.” diyerek dilin varlığın bütün evrenini kuşattığını ifade etmiştir. Gerçekten de dil, tıpkı ev gibi bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı, korunağıdır.

Dil, bir milletin oluşmasındaki en önemli etkidir. Milletler tarih sahnesinde dilleriyle var olurlar. Dillerini kaybeden milletler kimliklerini de kaybederler. Ziya Gökalp “Lisan” şiirinde bunu şöyle dile getirir:

Türklüğün vicdanı bir,
Dini bir, vatani bir;
Fakat hepsi ayrılır
Olmazsa lisanı bir.

Benzer bir ifadeyi Çinli Filozof Konfüçyüs de dile getirir:

Örnek Metin

•Konfüçyüs’e sorarlar:

-Bir ülkenin yönetimi size verilseydi, ilk olarak değişime nereden başlardınız?

Büyük düşünür şöyle cevap verir bu soruya:

-Hiç kuşkusuz dili gözden geçirmekle işe başladım. Çünkü dil kusurlu olursa, kelimeler düşünceleri iyi anlatamaz. Düşünceler iyi anlatılamazsa, yapılması gerekenler doğru yapılamaz. Görevler gereği gibi yapılmazsa töre ve kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki hiçbir şey dil kadar önemli değildir.

DİLİN NİTELİKLERİ

Dil, uzun zaman içinde, tarih, coğrafya, kültür, medeniyet ve toplumsal etkilerle, bütün toplumun kolektif şuurundan, heyecanından ve zekâsından doğmuştur. Fertten doğmuş olmakla birlikte zamanla ferdin malı olmaktan çıkmış, genelleşmiş ve belli biçimler kazanmıştır. Dolayısıyla fert, topluma ait olan bu

müessese üzerinde istediği gibi tasarruf etme hakkını kaybetmiştir. Yalnız, ona bu dili konuşma hakkı verilmiştir. Sadece konuşma değil, kurallarına uygun olarak konuşma... Bir millete mensup olan hiç kimse, ana dilini bozma, yanlış ve kötü kullanma hakkına sahip değildir. Dilin bu nitelikleri şu iki özellikle ilgilidir.

- 1- Bireysel şuur alanının dışında kalışı
- 2- Kendini bize doğuştan kabul ettirmesi

Çeşitli hareketler, mimikler, renkli bayraklar, fenerler, göğse takılan çiçekler, cebe konan mendiller, sürünülen kokularla da meram anlatmak mümkündür. Çok geniş çerçevede bunlar da dil sayılırlar. Çünkü bir anlaşmayı, bir iletişimi sağlarlar. Ama bunların ifade alanları, kabiliyetleri sese göre daha sınırlıdır. Bu yüzden toplum ses dilini tercih etmiştir. Ses dilinin çeşitli anlamları vardır:

- ✓ Eski bir tarihi ve geçmişi olan insan topluluğunun anlaşma vasıtası (Türk dili gibi).
- ✓ Belli bir çağın kelime dağarcığı ve söz dizimi: Tanzimat dili, Divan dili gibi
- ✓ Meslek gruplarının anlaşma sistemi: Gemici dili, tıp dili, argo gibi.
- ✓ Bir yazarın, şairin söyleyiş tarzı: Nedim'in dili, Yahya Kemâl'in dili, Yaşar Kemal'in dili gibi.
- ✓ Bir sanat alanının kendine özgü anlatım biçimi: Şiir dili, nesir dili, tiyatro dili gibi.

Dil; yapısı, oluşumu, tarihî gelişimi, kullanıldığı coğrafi alan, kullanılış yeri, zamanı ve çağı, onu kullanan zümreler, dilin geçerliliği ve işlevliği gibi yönlerden de ayrıca adlandırılır:

Ana dil, arkaik dil, avam(halk) dili, çocuk dili, devlet dili, din dili, diplomatik dil, doğal dil, edebiyat dili, duygu dili, gazete dili, hayvan dili, ibadet dili, bilim dili, konuşma dili, konferans ya da hitabet dili, millî dil, meslek dili, sahne dili, resmî dil, tiyatro dili, uluslararası dil, yabancı dil, yazı dili, zengin dil vs...

Örnek Metin

•Dil, mevcut olan olmayan, yaratıcı ve yaratılan, hayal edilen ve bilinen, zannedilen ve vehmedilen her şey hakkında konuşur; onları kabul veya inkâr eder. İlmin ulaştığı her ne varsa, hak ya da batıl, dil onu anlatır. İlmin de alanı çok geniştir; hemen her tarafa uzanır. Dildeki bu özellik, başka hiçbir uzuvda yoktur. Göz, ancak renkleri ve şekilleri görebilir. Kulak, yalnız sesleri işitebilir. El, cisimlere dokunabilir. Bütün uzuvların işleri sınırlı olup her şeye ulaşamazlar. Dilin ise sahası geniştir, sınırı yoktur. Engel olacak bir şey de mevcut değildir.

Gazâlî

DİLLERİN TÜREYİŞİ İLE İLGİLİ TEORİLER

İnsanın ilk olarak nasıl, ne zaman ve hangi dili konuştuğu yüzyıllardır merak edilen bir konudur. Bu sorulara cevap vermek oldukça zordur. Bunun nedeni yazılı metinlerin ancak yakın bir geçmişi aydınlatmasına imkân vermesindedir. En eski belgeler sayılan Sümerce metinler bile ancak 5500 yıl öncesine ışık tutmaktadır. Oysa insanoğlunun çok daha önceleri var olduğu ve dilin birinci kolu sayılan konuşmanın çok daha önce ortaya çıktığı ve yazının daha sonraları kullanıldığı kuvvetle muhtemeldir.

Dillerin doğuşu insanbilim, ruhbilim ve günümüzde genetik biliminin ortak merak konusudur. Ayrıca çocuk dili üzerinde yapılacak bazı araştırmaların, dillerin doğuşu hakkında bizlere bazı ipuçları verebileceğini söyleyen bilim adamları da bulunmaktadır.

Lucas van Valckenborch'un Babil Kulesi tablosu

Milattan 500 yıl önce yaşamış olan Hintli Yaska, Herakleitos'un çağdaşı Demokritos, Romalıların Varro ve Donatus adlı dilcileri dilin doğuşuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapmışlardır.

Dillerin Doğuşu ile İlgili Babil Kulesi Efsanesi

Pek çok efsanede zikredilen ve kutsal kitaplarda da adı geçen Babil Kulesi, yeryüzündeki ulusların ve onların konuşmakta olduğu binlerce dilin nasıl oluştuğuyla ilgili bir inanışı ihtiva etmektedir: Efsaneye göre insanlar, Tanrıya ulaşmak ve ona daha yakın olabilmek için, uyum içerisinde ve büyük bir istekle göğe yükselen bir kule yapmaya başlamışlardır. Kule, çok geçmeden yükselmeye başlamış ve bunu gören Tanrı, kuleyi inşa eden her insana ayrı bir dil vermiş, onları dünyanın dört bir tarafına savurmuştur. İnsanlar birbirleriyle anlaşamadıkları için kulenin yapımı da durmuş ve dünya üzerinde çok sayıda ulus ve bu uluslara ait binlerce dil türemiştir.

Dille ilgili ilk sistematik düşüncelere Herakleitos (M.Ö. V. yy)'da rastlanır. Bu eski Yunan filozofu "Dili anlamak evreni anlamak demektir." sözüyle evrenin anlaşılmasını, dilin anlaşılmasına bağlayarak farklı bir metafizik görüş ortaya koyar.

Örnek Metin

•Dünyada ilk konuşulan dilin hangisi olduğunu merak eden Mısır hükümdarı hakkında şöyle bir deney yaptığı anlatılır: VII. yüzyılda Mısır hükümdarı olan Psammetikos konuşmanın kulakla öğrenilen bir olgu olduğunu bildiği için hiçbir şey duymadan büyüyen bir insanın hangi dilde konuştuğunu merak eder. Bunu öğrenmek maksadıyla bir çobana iki yeni doğmuş çocuk verir. Çobanın bunları alıp ağıla koymasını ve büyütmesini, çocukların yanında hiç kimsenin ağzını açıp tek kelime bile söylememesini ve onların kendi başlarına büyümesini emreder. Çoban belli saatlerde çocukların yanına girecek onların sütünü içirecek, sonra kendi işine bakacaktır. Bir gün çoban çocukların karınlarını doyurmak için içeri girdiğinde çocukların iki ellerini uzatarak "Bekos" diye bağırdıklarını görür. Bu durum birkaç gün devam edince çoban çocukları hükümdarın huzuruna çıkarır. Hükümdar çocukların "Bekos" dediğini duyar. "Bekos" Frigya dilinde "ekmek" demektir. O zaman Psammetikos konuşmanın ihtiyaçlardan doğduğunu ve dünyada konuşulan ilk dilin Frigya dili olduğu kanaatine varır.

Dilin nasıl türediği konusunda pek çok görüş ortaya atılmıştır. Bunları dört ana bölümde değerlendirmek mümkündür.

İlahiyatçı/Teolojik görüş

Tevrat'ta "Ve Rab Allah, her kır hayvanını ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı ve onlara ne ad koyacağını görmek için Adam'a getirdi ve Adam her birinin

adını ne koydu ise canlı yaratıkların adı o oldu.” (Ahd-i Atik, Bab 2/19-20) “Ve Adam, eşine Havva adını verdi.” (Tekvin, Bab 3/20) cümleleri geçmektedir. İncil de “Söz/kelam başlangıçta var idi ve kelam/söz Allah nezdinde idi.” (İncil Yuhanna’ya göre Bab 1/1) der.

Kur’an-ı Kerim’de konuyla ilgili şu ayetler vardır: “Ona beyanı (iç duyguların ifadesini) ilham etti.” (Rahman/4), “Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti.” (Bakara/31), “Allah, Âdem’e , Ey Âdem, eşyanın isimlerini meleklere haber ver, buyurdu.” (Bakara 33)

Üç mukaddes kitabın verdiği bilgiye göre dil Hz. Âdem’e ve onun şahsında insanlara doğuştan verilmiş ilahî bir yetenektir. Bu bilgilerle yetinmeyen filozoflar da ayrıca ilgilerini çeken bu konu üzerinde fikir ve akıl yürütmüşler, bu görüşe yaklaşmışlardır. Abelard, Jacob Grimm ve Whitney İlahiyatçı / Teolojik görüşü savunan isimlerdir.

Doğustancı görüş

İlahiyatçı görüşe yaklaşmakla birlikte, hareket noktası dinî değil, biyolojiktir. İnsanda doğuştan var olan dil yeteneği, zamanla taklit, jest ve mimiklerle ortaya çıkmıştır. Max Müller ve Ernest Renan’ın görüşü bu doğrultudadır.

Deneyimci görüş

İnsan çevresindeki ses ve hareketlerin etkisinde kalarak onlara benzer ses ve hareketler çıkarmayı deneyerek dil (konuşma) yeteneği kazanmıştır. Condillac, Hobbes, Darwin gibi düşünürler bu görüşü ileri sürmüşlerdir.

Antropolojik görüş

Bir filozof fantezisi olarak değerlendirilebilir. 25 milyon yıl önce Doğu Afrika’da yaşadığı var sayılan ve maymınsan denilen yaratıklar üzerine kurulmuş bir teoridir.

Maymun ve insan özellikleri taşıyan maymınsanlar, ormandan kovulduktan sonra çıplak arazide yaşamak zorunda kalmışlar. Böylece ön ayaklarını az kullanmaya, arka ayakları üzerinde durmaya başlamışlar. Milyonlarca yıl devam eden süreç sonunda insan türü meydana gelmiş. Şiddetli rüzgârların ağaç dallarını birbirlerine sürterek meydana getirdiği yangın, insan türü tarafından görülmüş ve olay birbirlerine işaretle anlatılmak suretiyle dil doğmuştur.

Son üç görüş, insanın dili sonradan öğrendiği ve geliştirdiği temasından hareket eder. Bunun nasıl başladığı konusunda birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Bazı bilgilerden, benzerliklerden hareketle, dillerin önce el ve gövde hareketleriyle

başladığı (el dili), sonra yüz ve jest hareketlerinin buna eklendiği (jest ve mimik dili) daha sonra da bunların yetersizliği karşısında sesin doğduğu ve bunlara ilave edildiği iddia edilmiştir. (Adam Smith, Heinrich von Pudor gibi.)

KONUŞMA DİLİ VE YAZI DİLİ

Bir dilin konuşma ve yazı dili olmak üzere iki yönü vardır. İnsanların karşılıklı ve sesli olarak görüşürken konuştukları dil “konuşma dili”dir. Yazıda kullanılan dilse “yazı dili”dir. Yazı dili aynı zamanda bir milletin “kültür dili”dir. Kültür dili, milletlerin kültür merkezi olarak gelişen yerleşim diline verilen addır. Konuşma dilinde, yanlış söylenen bir sözden ya da bir kelimenin yerli yerince kullanılmamasından doğan aksaklık geriye dönülerek düzeltilebilirken, yazı dilinde bu mümkün olmaz. Bu bakımdan yazı dili, içerisinde yanlışlıkların ve eksikliklerin bulunmasına müsaade etmeyecek ölçüde dikkatli ve titiz bir şekilde kullanılması gereken bir dildir. Konuşma dilinde de bir özensizliğe ve dikkatsizliğe yer olmamasına rağmen, anında düzeltmelere imkân vermesi, kusurlu söyleyişlerin düzeltilmesi bakımından yazı dilinden farklıdır.

Yazı dili, lehçelerden veya ağızlardan birine göre şekillenir. Bir milletin din, edebiyat ve bilim adamları yazı dilini zenginleştirir ve yazı dili belli ölçülerde konuşma dilinden farklılaşır. Türkiye Türklerinin yazı dili, Batı Türk Dilinin Anadolu lehçesidir. Yeni Türkçede ses özellikleri ve çekim yönlerinden İstanbul ağızı esas alınır.

Yazı dili, bir milletin millet olma sürecine önemli katkılar sağlar. O milletin aydınları yazı dilini bildikleri ve yazı lehçesini konuştukları için lehçe ve ağızların farklılaşması önlenmiş olur.

•DİLİN TADI

Dil denen mucizeyi nasıl anlatmalı, bilmiyorum. İnsan zekâsının bütün pırıltıları, insan ruhunun bütün duyuları, titreyişleri, dalgalanışları orada. Mavi gökle kara yer arasında, ikinci bir âlemde daha yaşıyor insan. Dil adı verilen, sınırları olmayan, sonsuz bir âlemde. Sözlüklere dalmak benim için güzeldir; gramerler arasında dolaşmak da güzeldir. Fakat birkaç ciltle sınırlı sözlükler ve gramerler asla dilin kendisi değildir. Sözlükler, bir dilin bütün kelimelerini içine alsın bile nihayet bir kelimeler listesinden ibarettir. Gramerler ise bir kurallar sıralamasından başka nedir? Bir gramerde yer alan söz dizimi kurallarını sayısız örneklerle zenginleştirirsiniz. Bir sözlükte yer alan elli bin kelimeyi, sayısız örgüler içinde bir araya getirirsiniz. İşte dil bu sayısız örgü ve örneğin evrenidir. Binlerce yıldan beri milyonlarca insan tarafından yaratılan bir evren. Aynı kelimeler, sonsuzluğa doğru uzanan zamanda, daha milyonlarca örnek ve örgü içinde kullanılacaklar. Kelimelerin bir kısmı ölse de bir kısmı şekil ve manasını değiştirirse de düşünce ve duygularımızın bin bir tonunu, birbirinden farklı bin bir kalıp içinde ifade etmeye devam edecekler. “Nice nice sözüm olsa bengü taşa vurdum... Bengü taş diktirdim, gönüldeki sözümü vurdurdum” diyen Bilge Kağan “neng neng (nice nice)” ve bengü taş (ebedî taş)” sözleriyle sonsuzluğu anlatır. Uygurların hükümdarı Tengride Bolmuş İl İtmış Bilge Kağan “bin yıllık, tümen günlük bitiğimi, belgemi yassı taşa yazdırttım” derken sonsuzluğu “bin yıllık, tümen (on bin) günlük* kalıbıyla ifade eder. Balasagunlu Yusuf “tümen ming” veya “tümen tü” kalıplarıyla sonsuzluğu anlatır: Törüttüng tümen ming bu sansız tirig (on bin ve bin sayısız canlıyı yarattn.) Tümen tü çiçekler yazıldı küle (On binlerce çiçek gülerək yayıldı). Sadece sonsuzluk kavramı için kaç örgü var? Bakınız Balasagunlu Yusuf bir başka yerde ne diyor: Uçuglı yoriglı tınglı neçe -tirilgü seningdin bulup yir içe (uçan, yürüyen, duran nice şeyler- Rızkını senden bulup yer içer). İşte bu da varlıkların sonsuzluğunun bir başka ifadesi. “Binlerce, on binlerce” derken yine sonsuzluğu ifade etmiyor muyuz? Diğer Türk lehçelerinde “binlerce” yerine “minglep (binleyip)” diyorlar. Bu da bir başka anlatış tarzı. “Bin”i ve “on bin”i anlıyorum. Bunlar “belirli” olsa da yüksek sayıları anlattıkları için insanda sonsuzluk duygusu uyandırıyor. On bini ve bini bir araya getirerek sonsuzluğu ifade ediş tarzı daha da anlaşılır bir şey. Ama insanoğlu sayılarla yetinmemiş; “neng neng, nice nice” gibi sorularla da sonsuzluğu anlatmış. “Binlerce” ve “minglep” örneklerinde çokluk ve katlama ifade eden eklere başvurulduğunu görüyoruz. Ya “bin bir gece masalları”ndaki “bin bir” kalıbına ne demeli? Bin bir... “Bin” ile küme tamamlanıyor; fakat siz “bin bir...” diyerek sonsuzluğa açılıyorsunuz. “Ebedî, sonsuz, sayısız, ölümsüz...” gibi daha pek çok kelimeyi sıralayabiliriz. Ben “sonsuzluk” kavramı için kaç kelime ve kalıp kullanıldığını anlatmak istemiyorum; asıl anlatmak istediğim şudur. Sadece bir kavram için bu kadar ifade tarzı var. Bir de “sonsuzluk” kavramının; ikinci, üçüncü, dördüncü... kavramlarla ilişkiye girdiğini düşününüz; taşın sonsuzluğu, taş üzerindeki yazıların sonsuzluğu, yazıyla anlatılan düşüncelerin sonsuzluğu, varlıkların sonsuzluğu, evrenin sonsuzluğunu, evrenin sonsuzluğundaki mucize... Bu mucize kim bilir kaç kelimenin bin bir türlü örgüsüyle anlatılabilir! Ve işte bu bin bir türlü örgünün kendisi de bir mucizedir. Bu mucizenin adına dil diyoruz.

Ana dilimizin tek tek kelimeleri de şüphesiz bize tat verir. Sevgili, biricik, yeşil, duygu, şiir kelimeleri ne kadar tatlıdır! Güç, kuvvet, kudret kelimelerinde sanki bir güç gizlidir. Aslan, kaplan, kartal, bürküt sözlerinde sanki bir yücelik vardır. Yüce, yüksek, ulu kelimeleri sanki sesleriyle de bu kavramları çağırır. “Kuş”ta kuşun civıltısını, “yılan”da yılanın yerde sürünüşünü, “toprak”ta toprağın katılığını duyarız. “Gülümsemek”te gülümseyişin tatlılığı, “düşünmek”te düşüncenin derinliği var gibidir. “Ağlamak”ta ve “üzülmek”te bir ağırlık, bir eziklik vardır. “Üzülmek, büzülmek, süzülmek, çözülmek” acaba tesadüfen mi hep üzüntülü kavramları anlatır? İnsan süzülürse, toplum çözülsünse bunlar canımızı sıkar. Ya suyun süzülmesi, işin çözümlenmesi... İşte kelimeler arasındaki örgü burada kendini gösteriyor. Binlerce kelime arasında bin bir türlü örgü kurabilirsiniz.

Okuma Parçası

•Şakaklarım kar mı yağdı, ne var;
Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?
Ya gözler altındaki mor halkalar...
Neden böyle düşman görürsünüz
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

Şakak ve kar kelimeleri belki başka insanlar tarafından da bir arada kullanılmıştır; fakat “şakaklarım kar mı yağdı” örgüsü her hâlde sadece Cahit Sıtkı'ya mahsustur. Şairin karı şakaklarına düşünerek yağdırdığına eminim. Belki de karlı bir havada yürürken bu manzarayı gördü ve kaydetti. Fakat “kar”ın “saçların kirlaşması”daki “kır” kelimesiyle ses yakınlığını, “-larım” ve “kar mı” parçalarında a, r, ı, m seslerinin art arda sıralandığını, bu sıralanışın “ne var”da da kısmen devam ettiğini Cahit Sıtkı'nın düşündüğünü sanmıyorum. Şair, ahenk yaratan bu örgüyü düşünerek değil, sezgiyle kurmuş olmalıdır. Ya aynalarla dostluk arasındaki ilgi? Her gün baktığımız aynanın, dostumuz olduğunu kaçımız düşündük? Aramızdan birkaç kişi bunu düşünmüş olsa bile, ağarmış şakaklarımız ve morarmış göz altlarımızla aynaların artık bize bir düşman gibi göründüğünü Cahit Sıtkı'ya kadar herhâlde hiç kimse dile getirmede. Hele “ayna, dost, düşman, yıl, görünmek” kelimelerinin iki mısra içinde bu şekilde örölüşü... Tabii ki bu bir sanatkârın tasarrufudur ve sanatkâr ister şuurla, ister sezgiyle olsun, kelimelerin maddelerini ve ruhunu elleriyle yakalayarak onları bir düzene sokmuştur.

Sanatkâr olmayan insanlar da kelimeleri bir örgü içinde kullanırlar. Dil tek tek kelimeler değil, kelimeler arasında kurulan bu örgüdür. Dilin asıl tadına da bu örgü içinde varabiliriz. Milyonlarca insanın, yüzlerce yıl içinde her gün konuşarak ve yazarak kurduğu bu örgünün kendisi doğrudan doğruya bir sanat eseridir. Tıpkı anonim bir türkü, anonim bir destan gibi yaratıcısı belli olmayan bir sanat eseri. Daha doğrusu dili kullananların tamamının yarattığı bir sanat eseri. Milyonlarca beyinden ve ruhtan süzülüşü için de elbette bir şaheser. Dille meydana getirilen eserler, bu bakımdan diğer sanat eserlerinden daha avantajlıdır. Şiirin, romanın, hikâyenin, denemenin kendileri birer sanat eseri olduğu gibi, onları meydana getiren malzeme de bir sanat eseridir.

Her konuşmadan ve her yazıdan aynı tadı alabilir miyiz? Günlük konuşmalar da bize tat verir mi? Şüphesiz, dilin kendisine mahsus tadı, günlük konuşmalarda da vardır. “Altıyı beş geçe; dokuza on kala, koşarak merdivenlerden indim, yavrucuğum gözlüğümü bana uzatır mısın?” ibarelerinde ben Türkçenin tadını buluyorum. Dilin örgüsü bozulmaz, konuşurken kelimeler düzgün söylenirse dilin tadı her zaman duyulur. “Kuzum, nerelerdeydin? Seni beklemekten dizlerime kara su indi.” diyen yaşlı kadının siteminde; “Anneciğim, hani bana oyuncak alacaktın?” diyen küçük kızın sorusunda; “İşine git be kardeşim, seni mi dinleyeceğiz?” diyen yorgun adamın diklenişinde Türkçenin kendisine mahsus tadı elbette vardır. Fakat bunlar bir sanatkâr kaleminde bir araya getirildiği zaman tat yoğunlaşır. Günlük hayat içinde farkına varmadığınız bu tadı, Hüseyin Rahmi'deki mahalle arası konuşmalarında, Ahmet Rasim'in satıcılarında bulursunuz.

Bakınız Dede Korkut “dolduran top” dediği kadınları nasıl anlatıyor:
“Teptiği gibi yerinden kalktı; elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna koşuşturdu; laf taşıdı, kapı dinledi; öğleye kadar gezdi, öğleden sonra evine geldi; baktı ki uğru köpekle koca dana evi birbirine katmış; ev tavuk kümesine, sığır damına dönmüş; komşularına bağırır ki kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Cankız, Canpaşa, Ayna Melek, Kutlu Melek! Ölmeye yitmeye gitmemiş idim; yatacak yerim yine bu harap olası idi; n'ola idi, benim evime bir lâhza baka idiniz; komşu hakkı Tanrı hakkı, diye söyler? Bunun gibisinin hanım, bebekleri yetişmesin; senin ocağına bunun gibi avrat gelmesin!”

Bu alıntıda, o devrin günlük konuşmalarından başka hiçbir şey yok. Fakat sanatkâr bunları yoğun şekilde bir araya getirip dilin tadına varmamızı sağlıyor.

Cahit Sıtkı da
Neden böyle düşman görürsünüz
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

Okuma Parçası

•diye sorarken günlük dilden pek ayrılmıyordu; ama aynalarla dostluktan bahsederek bize bambaşka bir tat daha sunuyordu.

Sanatkârlar günlük dili işleyerek; eserlerine, yine birçoğunu dilin içinden çıkardıkları tatlar katarak; bazen de yepyeni buluş ve örgülerle bizde bambaşka hazlar uyandırarak dilin tadına varmamızı sağladılar. Onların eserleri ile dilimizin güzelliğini fark eder, dilimizi daha çok severiz.

Yahya Kemal

Kandilli yüzerken uykularda

Mehtabı sürükledik sular da.

derken şüphesiz yine günlük kelimeleri kullanıyor. Fakat Yahya Kemal'e kadar hiç kimse Kandilli'yi uykularda yüzdürmemiş, mehtabı sular da sürüklememiştir. Bakınız Ahmet Haşim, mavi göklerde kargaların çirkin sesleriyle ötüşlerini nasıl tasvir ediyor:

“Sanki binlerce çelik makas, semaların lâciverdisini doğramak için mütemadiyen açılıp kapanarak, havada cehennemi bir gürültü ile şakırıyor. “

“Sema, lâciverdi” gibi sözler eskimiş olsa bile burada da günlük kelimeler kullanılmıştır. Fakat kargaların gagalarını çelik makaslara benzetmek ve onların ötmek için gagalarını açıp kapayışlarını, göğün maviliğini doğramak olarak düşünmek sadece Ahmet Haşim'e mahsus bir imtiyazdır. Haşim bu herkesten farklı düşünce tarzını, kelimelerin sırtına ve kelimeler arasında kurulan örgüye yüklemiştir. Bir başka sanatkâr, kargaları hallaca, gagalarını hallaç yayına benzetebilir ve kargaların beyaz bulutları pamuk gibi attığını yazabilirdi. Görüldüğü gibi kelimeler ve onlar arasında kurabileceğimiz bin bir örgü bize sonsuz imkânlar başlatmaktadır ve sanatkârlar bu imkânları en iyi kullanan insanlardır.

Bunun için de biz dilimizin tadını yoğun olarak şair ve yazarlarımızın eserlerinde buluruz. İşte bunu düşünen Türk Dil Kurumu, sözlük ve gramer çalışmalarının yanında, dilimizin en güzel eserlerinden seçilmiş parçalar aracılığıyla insanlarımızı dille doğrudan doğruya temasa geçirmek ve dilimizin tadını onlara ulaştırmak için “Güzel Yazılar” adlı bir dizi yayın plânlamıştır. Burada pratik bir amaç güdüyor ve insanlarımızı, dilimizin en güzel verimleriyle rahatça karşılaştırmayı düşünüyoruz. Özellikle okul çağındaki gençlerimize ulaşmak ve erken yaşta onlara Türkçenin tadını tattırmak istiyoruz. Ortaya çıkan yeni şartlar, Türkiye dışındaki Türklerin de bu tür kitaplara ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Onların her gün artan yoğun taleplerini karşılayabilmek arzusu, bu dizinin bir başka sebebidir.

“Güzel Yazılar” dizisinde türlere göre bir ayırım yaptık ve her türün en güzel örneklerini seçmeye çalıştık. Seçilen parçalar genellikle 20. yüzyılın Türkiye Türkçesine aittir. Dilimizin güzel eserleri, şüphesiz ki seçtiklerimizden ibaret değildir. Türkçe, bin yılı aşkın bir zamandan beri, Asya'da, Avrupa'da, hatta Afrika'da on binlerce eser vermiş bir büyük dildir. Bu pınar hâlâ gürül gürül akmakta ve yalnız Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinde her gün pek çok eser vermektedir. On binlerce eserin her birinde ayrı bir tat, ayrı bir zenginlik vardır. Bunlar arasından seçim yapmak hiç de kolay değildir. “En güzelleri bizim seçtiklerimizdir.” iddiasında bulunmak da mümkün değildir. Ancak bu dizideki parçalarla gençlerimizin diğer eserlere de ulaşabileceklerini düşünüyoruz. Onlar yalnız Türkçenin tadını bulmakla kalmayacaklar, dilimize daha pek çok tatlar katacaklardır.

“Sema, lâciverdi” gibi sözler eskimiş olsa bile burada da günlük kelimeler kullanılmıştır. Fakat kargaların gagalarını çelik makaslara benzetmek ve onların ötmek için gagalarını açıp kapayışlarını, göğün maviliğini doğramak olarak düşünmek sadece Ahmet Haşim'e mahsus bir imtiyazdır. Haşim bu herkesten farklı düşünce tarzını, kelimelerin sırtına ve kelimeler arasında kurulan örgüye yüklemiştir. Bir başka sanatkâr, kargaları hallaca, gagalarını hallaç yayına benzetebilir ve kargaların beyaz bulutları pamuk gibi attığını yazabilirdi. Görüldüğü gibi kelimeler ve onlar arasında kurabileceğimiz bin bir örgü bize sonsuz imkânlar başlatmaktadır ve sanatkârlar bu imkânları en iyi kullanan insanlardır.

Bunun için de biz dilimizin tadını yoğun olarak şair ve yazarlarımızın eserlerinde buluruz. İşte bunu düşünen Türk Dil Kurumu, sözlük ve gramer çalışmalarının yanında, dilimizin en güzel eserlerinden seçilmiş parçalar aracılığıyla insanlarımızı dille doğrudan doğruya temasa geçirmek ve dilimizin tadını onlara ulaştırmak için “Güzel Yazılar” adlı bir dizi yayın plânlamıştır. Burada pratik bir amaç güdüyor ve insanlarımızı, dilimizin en güzel verimleriyle rahatça karşılaştırmayı düşünüyoruz. Özellikle okul çağındaki gençlerimize ulaşmak ve erken yaşta onlara Türkçenin tadını tattırmak istiyoruz. Ortaya çıkan yeni şartlar, Türkiye dışındaki Türklerin de bu tür kitaplara ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Onların her gün artan yoğun taleplerini karşılayabilmek arzusu, bu dizinin bir başka sebebidir.

“Güzel Yazılar” dizisinde türlere göre bir ayırım yaptık ve her türün en güzel örneklerini seçmeye çalıştık. Seçilen parçalar genellikle 20. yüzyılın Türkiye Türkçesine aittir. Dilimizin güzel eserleri, şüphesiz ki seçtiklerimizden ibaret değildir. Türkçe, bin yılı aşkın bir zamandan beri, Asya'da, Avrupa'da, hatta Afrika'da on binlerce eser vermiş bir büyük dildir. Bu pınar hâlâ gürül gürül akmakta ve yalnız Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinde her gün pek çok eser vermektedir. On binlerce eserin her birinde ayrı bir tat, ayrı bir zenginlik vardır. Bunlar arasından seçim yapmak hiç de kolay değildir. “En güzelleri bizim seçtiklerimizdir.” iddiasında bulunmak da mümkün değildir. Ancak bu dizideki parçalarla gençlerimizin diğer eserlere de ulaşabileceklerini düşünüyoruz. Onlar yalnız Türkçenin tadını bulmakla kalmayacaklar, dilimize daha pek çok tatlar katacaklardır.

“Sema, lâciverdi” gibi sözler eskimiş olsa bile burada da günlük kelimeler kullanılmıştır. Fakat kargaların gagalarını çelik makaslara benzetmek ve onların ötmek için gagalarını açıp kapayışlarını, göğün maviliğini doğramak olarak düşünmek sadece Ahmet Haşim'e mahsus bir imtiyazdır. Haşim bu herkesten farklı düşünce tarzını, kelimelerin sırtına ve kelimeler arasında kurulan örgüye yüklemiştir. Bir başka sanatkâr, kargaları hallaca, gagalarını hallaç yayına benzetebilir ve kargaların beyaz bulutları pamuk gibi attığını yazabilirdi. Görüldüğü gibi kelimeler ve onlar arasında kurabileceğimiz bin bir örgü bize sonsuz imkânlar başlatmaktadır ve sanatkârlar bu imkânları en iyi kullanan insanlardır.

Bunun için de biz dilimizin tadını yoğun olarak şair ve yazarlarımızın eserlerinde buluruz. İşte bunu düşünen Türk Dil Kurumu, sözlük ve gramer çalışmalarının yanında, dilimizin en güzel eserlerinden seçilmiş parçalar aracılığıyla insanlarımızı dille doğrudan doğruya temasa geçirmek ve dilimizin tadını onlara ulaştırmak için “Güzel Yazılar” adlı bir dizi yayın plânlamıştır. Burada pratik bir amaç güdüyor ve insanlarımızı, dilimizin en güzel verimleriyle rahatça karşılaştırmayı düşünüyoruz. Özellikle okul çağındaki gençlerimize ulaşmak ve erken yaşta onlara Türkçenin tadını tattırmak istiyoruz. Ortaya çıkan yeni şartlar, Türkiye dışındaki Türklerin de bu tür kitaplara ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Onların her gün artan yoğun taleplerini karşılayabilmek arzusu, bu dizinin bir başka sebebidir.

“Güzel Yazılar” dizisinde türlere göre bir ayırım yaptık ve her türün en güzel örneklerini seçmeye çalıştık. Seçilen parçalar genellikle 20. yüzyılın Türkiye Türkçesine aittir. Dilimizin güzel eserleri, şüphesiz ki seçtiklerimizden ibaret değildir. Türkçe, bin yılı aşkın bir zamandan beri, Asya'da, Avrupa'da, hatta Afrika'da on binlerce eser vermiş bir büyük dildir. Bu pınar hâlâ gürül gürül akmakta ve yalnız Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinde her gün pek çok eser vermektedir. On binlerce eserin her birinde ayrı bir tat, ayrı bir zenginlik vardır. Bunlar arasından seçim yapmak hiç de kolay değildir. “En güzelleri bizim seçtiklerimizdir.” iddiasında bulunmak da mümkün değildir. Ancak bu dizideki parçalarla gençlerimizin diğer eserlere de ulaşabileceklerini düşünüyoruz. Onlar yalnız Türkçenin tadını bulmakla kalmayacaklar, dilimize daha pek çok tatlar katacaklardır.

“Sema, lâciverdi” gibi sözler eskimiş olsa bile burada da günlük kelimeler kullanılmıştır. Fakat kargaların gagalarını çelik makaslara benzetmek ve onların ötmek için gagalarını açıp kapayışlarını, göğün maviliğini doğramak olarak düşünmek sadece Ahmet Haşim'e mahsus bir imtiyazdır. Haşim bu herkesten farklı düşünce tarzını, kelimelerin sırtına ve kelimeler arasında kurulan örgüye yüklemiştir. Bir başka sanatkâr, kargaları hallaca, gagalarını hallaç yayına benzetebilir ve kargaların beyaz bulutları pamuk gibi attığını yazabilirdi. Görüldüğü gibi kelimeler ve onlar arasında kurabileceğimiz bin bir örgü bize sonsuz imkânlar başlatmaktadır ve sanatkârlar bu imkânları en iyi kullanan insanlardır.

Bunun için de biz dilimizin tadını yoğun olarak şair ve yazarlarımızın eserlerinde buluruz. İşte bunu düşünen Türk Dil Kurumu, sözlük ve gramer çalışmalarının yanında, dilimizin en güzel eserlerinden seçilmiş parçalar aracılığıyla insanlarımızı dille doğrudan doğruya temasa geçirmek ve dilimizin tadını onlara ulaştırmak için “Güzel Yazılar” adlı bir dizi yayın plânlamıştır. Burada pratik bir amaç güdüyor ve insanlarımızı, dilimizin en güzel verimleriyle rahatça karşılaştırmayı düşünüyoruz. Özellikle okul çağındaki gençlerimize ulaşmak ve erken yaşta onlara Türkçenin tadını tattırmak istiyoruz. Ortaya çıkan yeni şartlar, Türkiye dışındaki Türklerin de bu tür kitaplara ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Onların her gün artan yoğun taleplerini karşılayabilmek arzusu, bu dizinin bir başka sebebidir.

“Güzel Yazılar” dizisinde türlere göre bir ayırım yaptık ve her türün en güzel örneklerini seçmeye çalıştık. Seçilen parçalar genellikle 20. yüzyılın Türkiye Türkçesine aittir. Dilimizin güzel eserleri, şüphesiz ki seçtiklerimizden ibaret değildir. Türkçe, bin yılı aşkın bir zamandan beri, Asya'da, Avrupa'da, hatta Afrika'da on binlerce eser vermiş bir büyük dildir. Bu pınar hâlâ gürül gürül akmakta ve yalnız Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinde her gün pek çok eser vermektedir. On binlerce eserin her birinde ayrı bir tat, ayrı bir zenginlik vardır. Bunlar arasından seçim yapmak hiç de kolay değildir. “En güzelleri bizim seçtiklerimizdir.” iddiasında bulunmak da mümkün değildir. Ancak bu dizideki parçalarla gençlerimizin diğer eserlere de ulaşabileceklerini düşünüyoruz. Onlar yalnız Türkçenin tadını bulmakla kalmayacaklar, dilimize daha pek çok tatlar katacaklardır.

“Sema, lâciverdi” gibi sözler eskimiş olsa bile burada da günlük kelimeler kullanılmıştır. Fakat kargaların gagalarını çelik makaslara benzetmek ve onların ötmek için gagalarını açıp kapayışlarını, göğün maviliğini doğramak olarak düşünmek sadece Ahmet Haşim'e mahsus bir imtiyazdır. Haşim bu herkesten farklı düşünce tarzını, kelimelerin sırtına ve kelimeler arasında kurulan örgüye yüklemiştir. Bir başka sanatkâr, kargaları hallaca, gagalarını hallaç yayına benzetebilir ve kargaların beyaz bulutları pamuk gibi attığını yazabilirdi. Görüldüğü gibi kelimeler ve onlar arasında kurabileceğimiz bin bir örgü bize sonsuz imkânlar başlatmaktadır ve sanatkârlar bu imkânları en iyi kullanan insanlardır.

Bunun için de biz dilimizin tadını yoğun olarak şair ve yazarlarımızın eserlerinde buluruz. İşte bunu düşünen Türk Dil Kurumu, sözlük ve gramer çalışmalarının yanında, dilimizin en güzel eserlerinden seçilmiş parçalar aracılığıyla insanlarımızı dille doğrudan doğruya temasa geçirmek ve dilimizin tadını onlara ulaştırmak için “Güzel Yazılar” adlı bir dizi yayın plânlamıştır. Burada pratik bir amaç güdüyor ve insanlarımızı, dilimizin en güzel verimleriyle rahatça karşılaştırmayı düşünüyoruz. Özellikle okul çağındaki gençlerimize ulaşmak ve erken yaşta onlara Türkçenin tadını tattırmak istiyoruz. Ortaya çıkan yeni şartlar, Türkiye dışındaki Türklerin de bu tür kitaplara ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Onların her gün artan yoğun taleplerini karşılayabilmek arzusu, bu dizinin bir başka sebebidir.

Ahmet Bican ERCİLASUN

Özet

- Dil, (aynı dili konuşan ve yazan) insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araçtır. Dil, milleti oluşturan temel unsurdur. Toplumun kolektif şuurundan, heyecanından ve zekâsından doğmuştur.
- Çeşitli hareketler, mimikler, renkli bayraklar, fenerler, göğse takılan çiçekler, cebe konan mendiller, sürünülen kokularda çok geniş çerçevede dil sayılırlar.
- Dillerin doğuşu ile ilgili farklı görüşler vardır.
- “İlahiyatçı/Teolojik görüş” kutsal kitaplardaki bilgiye dayanır. Buna göre dil, ilk insan Hz. Âdem’e ve onun şahsında insanlara doğuştan verilmiş ilahî bir yetenektir, ilahî armağandır.
- “Doğuştancı görüş”e göre insanda doğuştan var olan dil yeteneği, zamanla taklit, jest ve mimiklerle ortaya çıkmıştır.
- “Deneyimci görüş” insanın çevresindeki ses ve hareketlerin etkisiyle onlara benzer ses ve hareketler çıkarmayı deneyerek dil (konuşma) yeteneği kazandığını öne sürer.
- Antropolojik görüş ise dil, 25 milyon yıl önce Doğu Afrika’da yaşadığı var sayılan maymınsanlardan türeyen insanın, ilk yangın olayını birbirlerine anlatmaya çalışmasından doğmuştur.
- Dilin konuşma ve yazı dili olmak üzere iki yönü vardır. İnsanların karşılıklı ve sesli olarak görüşürken konuştukları dil “konuşma dili”dir. Yazıda kullanılan dilse “yazı dili”dir. Yazı dili aynı zamanda bir milletin “kültür dili”dir.

Değerlendirme sorularını sistemde ilgili ünite başlığı altında yer alan “bölüm sonu testi” bölümünde etkileşimli olarak cevaplayabilirsiniz.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi dilin niteliği ile ilgili hususlardan biri değildir?
  - a) Dil tıpkı bir canlı varlık gibi, gelişmesinde ve değişmesinde birtakım kuralların gözetilmesi gereken bir yapıdır.
  - b) Dil, canlı bir varlık olan ata benzetilebilir. Ona istediğiniz gibi bir tasarrufta bulunamazsınız, bir uçurumdan kendisini atması için zorlayamazsınız. Dil de böyledir.
  - c) Diller de canlı organizmalar gibi doğar, gelişir ve ölürlür.
  - d) Diller canlı birer varlık oldukları için bilim adamları tarafından yeni önlemler alınmak suretiyle daha iyiye doğru yönlendirilmeleri gerekir.
  - e) Bir dilin canlı bir varlık olması, ona şahsi tasarrufların yapılamayacağı anlamına gelir.
2. Aşağıdakilerden hangisinde “dil” kavramı diğerlerinden farklı anlamda kullanılmıştır?
  - a) Tanzimat dili, Divan dili
  - b) Gemici dili, tıp dili, argo
  - c) Nedim’in dili, Yahya Kemal’in dili
  - d) Çocuk dili, din dili
  - e) Türkçe, İngilizce, Fransızca
3. Dille ilgili ilk sistematik düşüncelere aşağıdakilerden hangisinde rastlanır.
  - a) Herakleitos
  - b) Hintli Yaska
  - c) Demokritos
  - d) Sokrat
  - e) Aristo
4. “İnsan çevresindeki ses ve hareketlerin tesirinde kalarak onlara benzer ses ve hareketler çıkarmayı deneyerek dil (konuşma) yeteneği kazanmıştır.” Cümlesinde ifade edilen dilin türeyişi ile ilgili görüş hangisidir?
  - a) İlahiyatçı/Teolojik görüş
  - b) Doğuştancı görüş
  - c) Deneyimci görüş
  - d) Antropolojik görüş
  - e) Sosyolojik görüş

5. Aşağıdakilerden hangisi konuşma dili ve yazı dili arasındaki farklardan biri değildir?
- a) Yazı dili, lehçelerden veya ağızlardan birine göre şekillenirken, konuşma dilinde böyle bir durum söz konusu değildir.
  - b) Konuşma dili de yazı diliyle ilgili benzer kurallara tabidir. Örneğin yazı dilinde söylenen sözlerde bir yanlışlık yapıldığında bunu geriye dönüp düzeltmek zor olduğu gibi konuşma dilinde de böyledir.
  - c) Bir milletin din, edebiyat ve ilim adamları yazı dilini zenginleştirir ve yazı dili belli ölçülerde konuşma dilinden farklılaşır.
  - d) Konuşma dilinde, yanlış söylenen bir sözden ya da bir kelimenin yerli yerince kullanılmamasından doğan aksaklık geriye dönülerek düzeltilebilirken, yazı dilinde bu mümkün olmaz.
  - e) Konuşma dili, yazı dilinden bağımsız olarak gelişen ve kendisine mahsus kuralları olan farklı bir dildir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK.
- Gencan, T. N. (1979). *Türk Dil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Gülensoy, T. (2001). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ.
- Güvenç, B.(1993). *Türk Kimliği-Kültür Tarihinin Kaynakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si* (2.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi.
- Heredot (1973). *Heredot Tarihi*. (çev.:Müntekim Ökmen). İstanbul: Remzi.
- Porzığ, W. (1989). *Dil Denen Mucize I-II*. (Çev.: Vural Ülkü). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,2*. İstanbul: Dergâh.
- Uygur, M. (1996). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi .